

ХАДИС ИЛМИНИНГ АМИРИ.

*Наманган вилоят тарихи ва маданияти
давлат музейи илмий ходими:*

Гўзал Валиева

Бухорий ҳижрий 194 йил шаввал ойининг 13 куни ҳозирги ҳисобда 810 йил 20 июлда таваллуд топди. Шу кундан эътиборан ислом олами ўзгача рух, ўзгача тароват билан яшай бошлади. Шу шаҳар Бухорои Шариф деб атала бошлади. Унинг фарзандларини эса Бухороийлар деб тилга ола бошладилар. Бу инсон “Ҳадис илмининг амири” деб ном олган Имом ал Бухорий эди. Ул зотнинг тўлиқ исм шарифлари Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ибн Иброҳим ибн ал Муғийра ибн Бардазбек ал-Жуафий ал-Бухорийдир. У кишининг туғилган саналарини аниқ кўрсатишимизга сабаб, буюк муҳаддиснинг оталари ўз даврининг олим, фозил кишиларидан бўлган ўғлининг туғилган кунини ўз қўли билан ёзиб, замондош тарихчилар эътиборига етказган. Буюк муҳаддис отадан ёш қолади ва асосан онаси қўлида тарбия топади. Ёшлигида ақл-идрокли, ўткир зеҳли ва яхши хотирага эга бўлган ал-Бухорий барча илоҳий ва дунёвий илмларни чуқур ўрганишга киришади, тезда уломолар назарига тушади. Айниқса ҳадис илмини чуқур ўрганишга киришади. Тарихий манбаларда келтирилишича, у 10 ёшидан бошлаб ўз юртидаги ровийлардан эшитган ҳадисларни, жумладан Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ва Вакий каби олимларнинг ҳадисларини мутола қилиб ёдлаган, устози Шайх Дохийий билан ҳадис ривоятчилари ҳақидаги баҳсларда қатнашган. Имом ал-Бухорийнинг илм фан, ҳадис илми борасидаги хизматлари аҳамиятини чуқурроқ идрок қилиш учун, бу илм тарихига назар ташлаймиз. Хижрий еттинчи асрнинг биринчи ярмида нозил бўлган Қуръони карим ислом дини таълимотида бош манба ҳисобланади. Шу билан бирга давр жиҳатдан қисқа муддатда юзага келган бу ажойиб ёдгорлик қанчалик катта маданий ва тарихий аҳамиятга эга бўлмасин, мусулмон дунёсининг ижтимоий, ҳуқуқий ва ахлоқий томонларига оид жамики масалаларнинг ҳаммасини ҳам тўла-тўқис қамраб ола олмаган. Шу сабабдан ҳам ибратли зот пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳисаломнинг ҳаётлик чоғларида айтган сўзлари, қилган ишлари, йўл-йўриқлари ва кўрсатмалари, панду ўғитлари, пайғамбар ҳадислари ёки суннатлари ҳисобланиб, ислом таълимотида Қуръондан кейин иккинчи мўътабар манба ҳисобланади.

Шунга биноан барча мусулмон шахси турмуш ва фаолиятида, айниқса бирор мушкул вазиятга дуч келган пайтда пайғамбар суннатларига амал қилган ҳолда иш тутишни ўзининг муқаддас бурчи ва вазифаси ҳисобланган.

Бунинг исботини барча улуғ ҳаёт тарзида ҳам, ўз салтанати қонун-қоидаларини ислом дини ва ҳазрати Муҳаммаднинг йўл-йўриқлари асосида тузган Амир Темур фаолиятида ҳам кўриш мумкин. Ҳадисларни тарқатиш ва ёйишда пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзлари айтган, шунингдек, у кишининг фикр-мулоҳазалари, панду-насихатлари, кўрсатмалари ҳақида яқин қариндош-уруғлари, саҳобалари ва сафдошлари қолдирган ҳадислар олдинига оғзаки ҳолда эл орасида тарқалиб юрган, кейинчалик келажак авлодга мерос қолдириш ҳаракати кенг кўламда авж олиб кетди. Пайғамбар ҳадисларини тўплаш, уларни шарҳлаш, тарғиб қилиш билан шуғулланган олимлар муҳаддислар деб аталган.

Ҳадисшунос уламолар (муҳаддислар) ўртасида ҳадисларнинг тўғрилиги, уларнинг ишончли манба ва исбодларга асосланган бўлишига эътибор бериш анча илгари бошланган. Чунки чала-чулпа, сохта ҳадисларнинг пайдо бўлиши, пайғамбаримиз каломларини суистеъмол қилиниши ислом илми ва тарбиясида анча қийинчиликлар туғдирган. Шундай пайтларда улар қайта-қайта текширилиб олимларнинг машаққатли меҳнати натижасида асл мазмуни тикланиб, элга тақдим этилган. Ҳадис илми билан астойдил шуғулланган олимлар қаерда ўзларига маълум бўлмаган бирорта янги ҳадис борлигини эшитиб қолсалар, масофанинг узоқ-яқин бўлишидан қатъий назар, машаққатлар чекиб бўлса ҳам у жойга бориб ўша ҳадисни билган киши ёки ровийнинг ўз оғзидан эшитиб ёзиб олишга ҳаракат қилган. Ҳадисларни ишончли манбаларга асосланиб илмий асосда тартибга солиш борасида кўп олимлар жонбозлик кўрсатдилар. 8-асрнинг ўрталаридан бошлаб ҳадислар илми билан кейинги икки-уч аср давомида 400 дан ортиқ муаллифлар шуғулланганлар. 9-асрга келиб эса, кўплаб муҳаддисларнинг саъй ҳаракати билан ҳадислар бобларга ва тоифаларга бўлиниб, тўғри ва ишончилиари алоҳида ажратилиб, алоҳида-алоҳида тўпламларга киритилди. Шунинг учун ҳам бу асар ҳадис илми тарихида олтин давр ҳисобланади. Бутун ислом дунёсида энг нуфузли манбалар деб тан олинган олтига энг ишончли ҳадислар тўпламининг муаллифлари ҳам асосан манашу асрда яшаб ижод қилганлар. Биз номини ҳурмат билан зикр этаётган улуғ муҳаддиснинг бири эди. У имом Муслим ибн ал-Ҳажжож (206-261 хижрий, 819-871 мелодий йиллар), Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Ат-Термизий (209-279, 824-892), Имом Абу Довуд Сулаймон Сижистоний (202-275, 817-880), Имом Аҳмад Ан-Насоий (215-303, 830-915), Имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Язид ибн Можжа (209-273, 824-886) каби сиймолар билан елкама-елка ижод қилди.

825 йили 16 яшар ал-Бухорий онаси ва акаси Аҳмад билан Ҳижозга қараб йўл олади. Муқаддас шаҳарлар Макка ва Мадинани зиёрат қилиб олти йил Ҳижозда яшаб, ҳадис илмидан астойдил таълим олади. Шундан сўнг ўз

билмини янада ошириш мақсадида Дамашк, Қоҳира, Басра, Куфа, Боғдод каби шаҳарларда яшаб, у жойлардаги машҳур олимлардан ҳадис билан бир қаторда фикх илмидан ҳам таълим олади, йирик олимлар даврасида илмий баҳслар, мунозараларда қатнашиб, илм толибларига дарс ҳам беради. Имом ал-Бухорий ҳаётининг кўп қисми хорижий элларда мусофирчиликда ўтиб, илм талабида у Шарқнинг кўпгина шаҳарларида бир неча марта бўлади. У сафар чоғида ҳам бир шаҳарда муқим турганда ҳам илмини ошириш борасида тинимсиз ишлар, тўплаган ҳадисларини оққа кўчирар эди. Ҳадис илмига ўз умри ва меҳнатини бағишлаган олим унинг равнақи учун қийинчилик ва муҳтожликларни енгишга ҳаракат қилди. Муаллифнинг ёзишича Боғдодда истиқомат қилган пайтда кўпинча ойнанинг нурида ижод қилар, қоронғи кечалардагина шам ёриғида ёзарди. Нишопурлик ал-Ҳакимнинг (1015 йилда вафот этган) ёзишича ал-Бухорий устозларининг ёши 90 атрофида бўлган У кўпгина муҳаддисларга устозлик қилган. Исҳоқ ибн Муҳаммад Ар Ромодий, Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ал-Маснадий, Муҳаммад ибн Халаф ибн Қутайба, Иброҳим ал-Ҳарбий, Абу Исо ат-Термизий, Муҳаммад ибн Наср ал-Марвазий, Муслим ибн ал-Ҳажжож каби олимлар унинг раҳбарлигида етук даражага эришганлар. Термизлик машҳур муҳаддис Абу Исо ат-Термизий ал-Бухорийга ҳам шогирд ҳам сафдош, ҳам юртдош ҳисобланади. Ал-Бухорий умрининг охири беш йил (863-868) Нишопурда яшаб, мадрасада ҳадис илмидан сабоқ берган. Ўша пайтда Нишопур мусулмон Шарқидаги энг йирик илмий марказлардан бирига айланганлиги сабабли кўп машҳур олимлар шу шаҳарда тўпланган эди. Ал-Бухорийнинг Ат-Термизий билан учрашуви ҳам Нишопурда юз беради. Диёримиздан чиққан икки машҳур муҳаддис анча муддат ижодий ҳамкорлик қилади. Улар ўртасида қизғин илмий баҳслар, ижодий мулоқатлар бўлиб ўтади. Ат-Термизийнинг ёзишича у ўз асарлари учун кўп маълумотларни Ал-Бухорийдан олган. Шу билан бирга ал-Бухорий ҳам ат-Термизийнинг билимини юқори баҳолаган, қўллаб қувватлаган. Буюк ватандошимизнинг номи бутун ислом дунёсида самимий меҳр-муҳаббат, катта ҳурмат-эътибор билан тилга олинади. Шарқнинг турли бурчақларида имом ал-Бухорийнинг номини эшитмаган бирор кимса, унинг илми заковати етмаган бирор жой бўлмаса керак. Тақдир тақазоси билан бир вақтлар Шарқу Ғарб мамлакатларига бориб қолиб, у жойларда муқим яшаётган ватандошларимиз Бухорийнинг юртдошлари деб аталиб, уларга нисбатан иззат-икром билан мумолада бўладилар. Мусулмон дунёсининг барча мадрасаю долулфунунларида ал-Бухорийнинг ўлмас асарлари пайғамбар алайҳиссалом суннатлари бўйича асосий дарслик қўлланма-дастурамал ҳисобланади. Давлат ва жамоат арбоблари, дин пешволари, уламолар ал-Бухорий асарларидан ҳар бир қадамда истифода қилиб, унга таяниб иш

тутадилар. 1974-йилда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси ташаббуси билан бутун ислом дунёси вакиллари иштирокида алломанинг 1200 йиллик юбилейлари нишонланган эди. Унинг шоҳ асарлари ҳисобланмиш “Ал-Жомий ас-сахийх” ва “Ал адаб ал-муфрад” китоблари Тошкентда қайтадан нашр қилиниши ал-Бухорий меросини ўрганишда катта аҳамиятга эга бўлди. Тошкентдаги олий диний маҳаднинг Имом ал-Бухорий номи билан аталиши бундан ўн икки аср муқаддам илм-фан йўлида беқиёс катта хизмат қилган буюк олимга чуқур ҳурмат-эътиборнинг рамзидир. Алломанинг Хартанг қишлоғида жойлашган салобатли мақбараси энг обод ва кўркем қадамжолардан бири сифатида ардоқланиб, ислом аҳли ва барча меҳмонлар учун табаррук зиёратгоҳ сифатида машҳурдир.